

En stædig røst fra fortiden

af Gert Buschmann

FOR NOGEN TID SIDEN gjorde jeg noget som jeg ellers ikke gør, jeg købte en bog som nok var dårlig (og vel at mærke med henblik på *selv* at læse den). Men forstår De, jeg skulle tilbringe et par uger i et hus på landet og jeg ville have noget med som jeg ikke kendte, og det skulle være en ældgammel antikvarisk bog.

Jeg cyklede afsted til antikvarboghandlerne i den indre by, og der var bid det første sted: en roman fra år 1800 på 1100 sider som hed "Les mères rivales ou la calomnie" (De rivaliserende mødre eller Bagtalelsen) af en vis *madame de Genlis*, et navn som ikke sagde mig så meget. Den så indbydende ud - skrøbelig, tynde blade, rørende stik - men 600 kr., turde man? - hva' hvis det var det rene bras?

Når det gælder fortidens forfattere er der jo ingen undskyldning, der er to slags: de kanoniserede og de glemte. De kanoniserede er dem der er i alle litteraturbøgerne, dem man studerer ved universiteterne og nedefter, dem forlagene genudgiver. Enhver kan tænke sig til at der må være oceaner af rigdomme udenfor, f.eks. ved at tænke på hvilke af éns elskede bøger fra nutiden der mon bliver klassikere, men vi er nødt til at skille ud, det er nemlig *udskillelsen* der er vores kulturarv, fortiden må gøres håndgribelig førend den kan bruges til noget.

Det er "historien" mere end nogen instans i nutiden der har foretaget udskillelsen, og dette må opveje mange af dens urimeligheder. Er man utilfreds med udskillelsen, må det bero på at man er utilfreds med "historien", altså de idealer der hersker indenfor kulturen, især i nutiden, og som kommer til at afspejle sig i kanonen. Ja den mulighed kan jo foreligge, at der i samfundet slet ikke skal være nogen større idealer. En sådan opfattelse er ikke helt uforenelig med boglæsning, den ligger bag *Harold Blooms* "The Western Kanon" (1994), en gennemgang af 26 forfattere og en liste på over tusind værker ligefra "Gilgamesh" til "Tilværelsens ulidelige lethed". Bloom begræder den kulturelle opløsning, men han raser over alle de tiltag han ser til kulturdannelse, han kalder det *idealisme*. Han mener at den historiske udvælgelse er nogenlunde objektiv, den beror nemlig på *rent æstetiske* kriterier og målestokken er *Shakespeare*: de kanoniserede forfattere (fra nyere tid) er de der har taget kampen op imod denne og klaret sig bedst.

Madame de Genlis når åbenbart ikke Shakespeare til sokkeholderen, men jeg satsede alligevel, og så cyklede jeg hjem alt hvad jeg kunne for at se hvad der stod i litteraturbøgerne. Kun i én af dem stod der overhovedet noget: "La

platitude du style et de la pensée, fardée d'un vernis de moral, peut être représentée par les cent volumes de Mme de Genlis". Jeg var lammet - skulle man cykle tilbage med den? - og så *hundrede* bind. Men jeg bladrede og læste lidt. Det er en *brevroman* og det sætter vel en grænse for hvor højt den kan svinge sig op, desuden synes forfatteren lige lovlig tilstedeværende. Således sender en af hendes helte en pakke med de sidste nye bøger til en ven, nogle anbefales varmt men de fleste vedlægges for at modtageren skal more sig over deres fejl. Hendes meninger og oplysninger viser dog belæsthed og berejsthed, og så skriver hun godt - man føler sig i gode hænder, det kan ikke gå helt galt.

Forfatteren taler i forordet om sin ulykkelige ret til at skrive en bog om *bagtalelse*. Man forstår at hun før revolutionen var guvernante ved hoffet, men at hun nok har sympatiseret med de gryende samfundsomstyrtende kræfter og at ingen af parterne kunne finde ud af hvor hun stod. I bogens rammehistorie er det dog hendes vanskeligheder på et andet område der lægges frem. Den handler nemlig om alt det vrøvl der kan opstå når en aristokratkvinde må skaffe sig af med sit illegitime barn, og både vil være anonym og bevare kontakten med det. Der bliver fundet en ærbar aristokratkvinde som kan bringes til at modtage barnet som hittebarn, men denne kvinde får et hyr med at gendrive sladder om at det i virkeligheden er hendes eget - svært, når ægtemanden har været væk et helt år og når tidens mest berygtede kvindeforfører overnattede på hendes slot ni måneder forinden og når barnet har en påfaldende lighed med ham. Jeg er ikke bevandret i spændingslitteraturen, men jeg kan ikke tro at man ofte vil finde en konstruktion der er så fængslende og sindrig.

Denne forfatter må være højt begavet. Af hendes heltes gøren og laden forstår man, at det er i syslen med de åndelige kulturværdier at den højeste lykke er at finde - ikke mindst i den beundring man kan høste ved at brillere. At religionen rangerer allerhøjest og er en ubetinget nødvendig vej til en bedre verden, slås fast, men det er *kunsten* der tales om. I skurkenes liv er der hverken det ene eller det andet, deres lidenskab er ondskaben. Derfor er opdragelse og uddannelse en vigtig sag for forfatteren. Hun kender dog menneskets begrænsning: moralsk og åndelig slaphed er naturens orden.

Hvad der derimod ikke er naturens orden, er den bevægelse i kulturen som på det tidspunkt hvor romanen foregår, et par årtier før revolutionen, har undergravet samfundets orden og som meget vel kan anrette endnu større ødelæggelser, ja måske ligefrem en revolution. Det er "filosofferne" (med Voltaire og Diderot i spidsen) der er skyld i den. De har sat absurde spørgsmål ved fundamentale størrelser i menneskets liv, såsom religion og

moral. De vil "bryde det hellige bånd som forener menneskets og dets skaber", således at det er mennesket der fastsætter hvad der er moralsk og umoralsk. Det næste der nu er optræk til, er at forbindelsen mellem de største ånder og kunsten bliver brudt, således at det en dag er hobens ting der er den gode smag.

For madame de Genlis er det en selvfølge at der, når det gælder moral, dannelse og smag, hersker nogle indiskutable sandheder. Og at nogle mennesker har mere del i disse end andre: de højere klasser, de store ånder (kunstnere og videnskabsmænd), kirkens mænd og enkelte ædle sjæle (som udmærket kan være at finde blandt de fattigste). Disse sandheder skal - så godt det nu kan lade sig gøre - og ved gode menneskers hjælp - bredes ud, sive ned.

Det er alle sådanne sandheder der lirkes ind i læseren som er fastholdt af historien om den kønne Léocadie og hendes to mødre (hvoraf den rigtige viser sig at være forførerens *lillesøster*).

SE DET ER JO EN BOG som ethvert ordentligt menneske trygt kunne give sine børn: velskrevet, spændende, opbyggelig. Men ak, uanset hvor fine kvaliteter den har i så henseende, var den næppe kommet med i Blooms liste. Thi Bloom har gjort den observation at den litteratur der kanoniseres "has a strangeness, a mode of originality that either cannot be assimilated, or that so assimilates us that we cease to see it as strange". Og der hverken er eller har været nogen "strangeness" ved madame de Genlis bog. Den viser os tværtimod en verden som er det allernærmeste man kan komme på det vi forstår ved *den europæiske kultur*. Fordi det var denne kulturs idealer for menneskelig stræben som forfatteren i særlig grad hyldede - de idealer som den kristne og den antikke åndsverden foreskrev, og som fra renæssancen og fremefter forsonedes og forenedes. Og de træder så tydeligt frem hos hende fordi de er truede: "filosofferne" har undergravet religionen og "det odiøse demokrati" vil undergrave smagen.

Blooms observation afspejler imidlertid mere hans egen kulturopløste tid end den afspejler idealer der har hersket i det mægtige tidsrum som hans kanon spænder over. For ham må et værk have et grænseoverskridende element i sig for at kunne opnå udødelighed - og hvis et værk som "historien" har kanoniseret virker en smule harmløst (f.eks. Bibelen), beror det på at det har været udsat for revision og forfalskning. Da Bloom dog inderst inde længes tilbage imod en verden der er overskuelig og solidt funderet og hvor menneskene er kultiverede (og hvor der hver-ken er filosoffer eller lavere klasser til at forstyrre idyllen), elsker han *Jane Austens* romaner, og han vil gerne have hende med i sin liste. Derfor må han lede efter "strangeness". En

sådan kan han dog kun finde i hendes sidste roman "Persuasion". I denne historie om kvinden der lader sig *overtale* til at afvise en frier og er ulykkelig indtil hun otte år senere møder ham igen og kan forenes med ham, er der over skildringen et træk som gør at den for Bloom kommer til at markere overgangen fra den *aristokratiske* til den *demokratiske* tidsalder. I denne tidsalder (som kommer før vor *kaotiske* tidsalder) begynder poéter (f.eks. *Wordsworth*) at give udtryk for medfølelse overfor menneskelig sorg og lidelse og for "the sublimity of a particular, inwardly isolated sensibility". Men en sådan løsrivelse af mennesket fra den kultur det lever i, ligger i virkeligheden aristokratforfatterne Jane Austen og madame de Genlis fjernt: enhver af deres personer er "vurderet" - man skal være "falden" førend kristendommen rigtig kommer én til gode. Og hvis der skal tales om "sadness", så kan Jane Austen slet ikke hamle op med madame de Genlis, thi dennes bog ender ikke med at de lever lykkeligt til deres dages ende, der tvivles tværtimod på at roen og harmonien nogensinde vil indfinde sig. Alt opklares og ordner sig ganske vist, men ondskaben er der jo stadig og der gættes på hvad den mon nu vil finde på. Og dette føles særlig tragisk fordi personerne er udstyrede med forfatterens eget mentale vingefang og er skikkede til et rigere liv end den austenske familieidyl - som ingen fornuftig læser tror på er holdbar.

JEG MÅTTE IGANG med at undersøge denne forfatters liv og øvrige bøger. Jo, hun er i sandhed glemt. I et nyere litteraturlleksikon (fransk) kunne jeg dog læse at hun *burde genopdages*. Her i landet skal man på Det Kongelige Bibliotek, og der er en ganske pæn del og endda nogle oversættelser, men alt er fra hendes egen levetid. Der er dog et par nyere biografier (på fransk og engelsk), og igennem disse mødte jeg et menneske hvis personlighed ikke overraskede mig, men hvis placering i sin tids kulturliv var langt større end det der fremgik af mit konversationsleksikon: indflydelsesrig og beundret og uhyre læst, men også genstand for misundelse og sladder (ja det var *hende* der var skyld i revolutionen!).

Félicité du Crest kom til verden i 1746 i en adelig men forgældet familie, og hun var ikke mange år gammel førend hun begyndte at vække opsigt. Med sin skønhed, sin sang og sit virtuose harpespil gjorde hun lykke i salonerne. Men da det var på det intellektuelle område at hun mest ønskede at brillere, blev hun snart en boglæser af Poul Borumske dimensioner. Hun blev hertugen af Chartres elskerinde og guvernante for dennes børn, bl.a. Louis-Philippe der senere blev konge. Herved erhvervede hun den interesse for opdragelse og undervisning som førte til en lang række skrifter og moralske fortællinger og teaterstykker. Hun var påvirket af Rousseau, men i

modsætning til denne talte hun om noget hun havde forstand på: hun havde selv børn og adopterede flere, vistnok hendes egne illegitime. Og hun gik stærkt ind for tilegnelse af kulturarven (især historie og litteratur), for faglige færdigheder (musik, tegning, håndarbejde) og for fremmedsprog (engelsk, tysk og italiensk skulle beherskes flydende, græsk og latin kunne man godt reducere lidt). For hende nåede kulturen sit højdepunkt på Ludvig den 14. tid, Corneille og Racine var de største digtere (og dermed de største mennesker) som verden havde set (Shakespeare var stor, bevares, men han skrev for et publikum der manglede uddannelse og smag).

Da hendes undervisning var rettet imod elevens kommende virke som bestod i at være et forbillede og i at lede et folk, var det vigtigste fag *moral*. Hertil var især litteraturen vigtig, de gode og opbyggelige bøger, *ikke* mesterværkerne, de skal gemmes til voksenalderen hvor de kan værdsættes, men de middelmådige der kan kritiseres og derved udvikle elevens kritiske sans.

Da revolutionen brød ud måtte hun gå i eksil (ægtemanden stemte imod kongens henrettelse og blev selv henrettet). Dette kom til at vare helt til år 1800, mest i Tyskland og med omskiftelser og pengemangel, men også med oplevelser og møde med berømt heder. I disse år var der kun én mulighed for at skaffe penge: forfattervirksomhed, og denne accelererede ved hjemkomsten i takt med at hun fik større personlig frihed (bl.a. en pension af Napoleon): romaner, noveller, essays, erindringer, ialt 140 bind.

Et menneske der var så initiativrigt som madame de Genlis, og som levede i en tid med omvæltninger på alle områder, kan dårligt undgå at præstere nytænkning. Men det er langt fra de krav hun stillede til sociale forandringer og til den socialisme man har påduttet hende, og fra den undervisning som førte hendes ældste prinseelev til at smadre en tremmekasse til fanger og så til de forandringer som var målet for revolutionen. Hun ønskede fortiden tilbage, blot med de forbedringer som alle kunne være enige om. Men denne bevarende indstilling hænger sammen med hendes syn på kvindens natur og opgave: børneopdragelse, indskærping af de religiøse pligter og hjælp til mennesker i nød. En kvinde må gerne skrive, ja hun *bør* skrive, men det skal, når hun er ung, være små moralske ting til brug for sine børns opdragelse, senere kan kun skrive vægtigere ting, men formålet skal være det opbyggelige.

Madame de Genlis mente at den opløsning af kulturen som hun taler om i sin roman (fordi hun har oplevet den da hun skrev den) vil standse, da mennesket vil komme til fornuft. Det troede hun måske ikke selv på. Idag, to hundrede år senere, véd vi at udviklingen gled ind i en ond cirkel som har

aflivet ikke bare den europæiske kultur men selve kulturbegrebet: udvidelsen af kulturen betød nedsat vurderingsevne og øget smagstolerance, og dette betød at fornyelse blev en erstatning for de devaluerede *æstetiske* krav, hvilket igen betød opløsning. Det har dog vist sig, at der vedblivende er mennesker der føler at vægtige idealer og stræben efter højt niveau hører mennesket til, og der er jo stadig kulturområder hvor "den græske ånd" hersker, nemlig indenfor de svært tilgængelige videnskaber og kunstarter, fordi der her er "adgangskrav" som sikrer en vis integritet i miljøet. Hvis madame de Genlis virkelig bliver genopdaget, må det være af sådanne mennesker som i særlig grad har den europæiske kulturtradition inde på livet. Hos hende kan de rigtigt fornemme deres rødder - og fornemme hvordan verden så ud dengang hvor mennesket hvad lykke og ulykke angår kunne nå højere tilvejs og dybere ned.